

מלוח מסשלתית מהי באיסור רבית

(א) יש להתבונן במלוח שחממשלה לווח מאורחיה אם יש בוח איסור רבית בוח שחיא מבטיחה אחוים ידועים לכל מלוח.

לכאורה היה מקום להקל, לפי מה דמבואר ביו"ד סי' ק"ס ברמ"א, "י"א דמותר לישראל לומר לחברו ישראל לך והלוח לי מעות מפלוני ישראל ברבית ומותר לתת אחר כך הרבית לשליח להביאו לו, דלא אסרה תורה אלא רבית הבא מיד לוח למלוח וכו'". ולפי"ז כיון שמלוח זו נגבית מחאורחים על פי רוב דרך בנקים הפועלים בשם הממשלה, וחם מעבירים את הכסף אחר כך לממשלה, לא גריעי משליחים דעלמא דאין בוח איסור רבית לפי דעת המרדכי חנ"ל. אבל נראה שאין מקום לחאי היתר כלל, חדא, על עצם האי דינא רבו החולקים עי' ט"ז וש"ך שדנו בוח, ובביאור הגר"א ז"ל כתב: "ואף שד"מ וב"ח וש"ך קימוחו, לא נחירא וטעות גמור הוא".

ועוד כשנתבונן לעומקן של דברים נראה שאין לוח שייכות כלל לנידון דנו, עי' במל"מ בפ"ה מהל' מלוח ולוח שביאר את דברי המרדכי חנ"ל "משום דחשבינן ליה כאילו השליח לוח לעצמו, כיון שאינו שלוחו של לוח, והוא לא לקח ברבית אלא בחושבו שחלואה היתה למשלחו ולא לו, אבל האמת היא שהשליח הוא הלוח וחוזר ומלוח אותם למשלח וחמשלה אינו נותן הרבית למי שחלוח לו אלא למי שהלוח לשלוחו שוחו מותר גמור". ואם שם יש מקום לומר שהשליח הוא המלוח למשלח אבל בנידון דנו ודאי שאין הסקיד המבצע את פעולת החלואה נחשב כאילו הוא הלוח, מטעמים מובנים. אלא דגם דברי המל"מ הם קשי הבנה דאיך זה יחשב "כאילו השליח לוח בעצמו", הרי פשוט הוא שלמעשה השיעבוד חל על הלוח ולא השליח משתעבד למלוח, דס"ס הרי בא כסף המלוח לידו, וכי גט הוא דנפסל בטלי גטך מעל גבי קרקע וא"כ מאי אהני לך, שלא היה שלוחו, מ"מ נכסי הלוח משועבדן למלוח, ומאי מוסיף לנו מה שנחשב כאילו הוא הלוח, ועי' במח"א ובחור"ד שנגעו בכמה נקודות שהערנו.

ובכדי שלא לשוי' למרדכי ח"ו כטועה, יש לכאורה לומר דה"פ. דהא ודאי שכל חנאי בהלואה חיובה חל עם קבלת הכסף של הלוח, וזכית הכסף מחיבת לקים כל מה שהותנה, או על ידי קבלת קנין בנפרד. והנה ברבית שהמלוח מתנה הקנאת הכסף רק על ידי התחיבות של רבית, לולא גזירת הכתוב שאין במעשיו כלום היה נגמר ההתחיבות שלו בקבלת הכסף לידו, והנה בשלחו הכסף על ידי אחר עאינו שליח מחמת שאין שליח לדבר עבירה הרי קבלת הכסף של השליח אינו מחייב את הקציצה עבור המשלח רק את עיקר הכסף מטעם ממונא גבך. ואינו מחייב לשלם את הרבית, אבל השליח שקבל את הכסף על מנת שישלם את הרבית

הרי הוא כערב עבור הרבית, דעל דעת כן נתן לו את חכספ לשליח רק שיתן לו המקבל את הרבית, והיות שהוא אינו לוח הרי באמת חייב לשלם את הרבית למלוה מדין ערב, דלגבי דידיה אין איסור רבית ונמצא דאף כשהוא לוקח כסף מהלוה ומשלם למלוה, אין זה אלא כסודע חיובו, שנתחייב עבור השני בכסף של אחר, ובכח"ג ליכא איסור רבית. והיינו דקאמר המרדכי דלא אסרה תורה רבית בגונא שבא על ידי שליח, דאין זה רבית תבאת מלוה למלוה, דהשליח פורע חיובו שנתחייב מכסף של הלוה, אבל אין זה מידו ליד המלוה, ועי' בזה.

ולפי"ז כל זה לא שייך אלא במי שהוא מלוה על ידי שליח, התם יש מקום לומר שהשליח נעשה ערב על הרבית, אבל הפעולה שנעשית על ידי הבנקים, מבחינת פעולותיהם המותנים בתקן ידוע ובתקנות ציבור ידועות הם מהוים רק שומרים על הכסף, ואי"א להם להתחייב כערבים על כל סכום שהוא בכגון זה, ממילא לא שייך האי התירא דשליח. ובלא"ה נראה לי פשוט שהבנקים ופקידיהם אינם אלא שכירים וכפועלים דמו מאת הממשלה ועי' במח"א שצידד לומר שבפועל יש שליח לדבר עבירה, משום דידו כיד בעה"ב.

(ב) ונראה דלכאורה היה אפשר לומר לפי מה שכתב הרמ"א בסי' זה „דאסור ללות ברבית לצורך קהל ואפילו אינו רבית קצוצה וכו' ולא כמו אלו שנהגו להקל במקצת מקומות וכו'” אם לא — גאמר שמחשבים צרכי קהל לפיקר"ג או לצורך מצוה וכו' אבל אין לסמוך על זה כי אם לצורך גדול ע"כ, ולפי זה מלוה זו של הממשלה הבאה לבצר את עמידתנו ויש בזה גם השפעה בעקיפין על עניני סיקוח נפש ודאי שמותר, וכן ראיתי בחת"ס סי' קל"ב „ומ"ש הרמ"א דהלואה לצורך קהל לא מקרי פיקר"ג היינו לפרעון מסים דידהו דמונח אקרקפתא דגברי לשלם למלך” נמצא לפי"ז דהכא ודאי הוי בבחינת פיקר"ג דמותר וכן דעת הרדב"ז הובא בברכי יוסף סי' קס"ה „אם הוצרכו ציבור מעות למצוה מן המצוות לוקחים אותן בדרך קרוב לשכר ורחוק מהפסד, ואם לא מצאו לוקחים אפילו ברבית קצוצה וכפשט הירושלמי דמ"ק דקתני לוין ברבית לחבורת מצוה ולקדוש החודש וכו'” והכא אין לך מצוה גדולה מזו שיש בה ישוב הארץ וקבוץ גלויות ודאי שמותר. אלא לפי טעמו שמסיק, „וטעמא שהתירו שניתן למחילה ואנן סהדי שהנותן מוחל משום שכר מצוה” יתכן מאד שבניד"ד אין לסמוך על זה דקשה לומר שאנ"ס שיש כאן מחילה.

אבל דא עקא, שהרי אפילו אם נסבור שצרכי קהל יש בהם משום פיקר"ג, כל זה אינו מתיר אלא לגבי הלוח אבל לגבי המלוה שאין זה בשבילו פיקר"ג שהרי יכול להלוות גם בלי רבית, פשיטא שעובר, וכ"כ הס"ז להדיא, דע"כ מיירי שאין אדם כשר רוצה להלוות בחנם, רק יש ישראל רשע ואז מותר ללות ברבית, וא"כ בניד"ד נהי שהותר לממשלה ללות ברבית דלגבי דידיהו הוי סכנת נפש, אבל המלוים באיסורם הם עומדים.

איברא בעצם יסוד זה שנקטו הפוסקים בפשיטות שגם במקום שאין הלוח עובר באיסור רבית מ"מ המלוה עובר ואינם קשורים זה בזה, לכאורה מדברי הריטב"א בב"מ לא משמע כן. וז"ל והובא בשיט"מ ב"מ ע. אמר רב ענן אמר שמואל מעות של יתומים וכו' לפום פשטא משמע דאפילו ברבית דאורייתא מותר, וטעמא משום דיתמי לאו בני מיעבד מצוה נינהו, וגם אנו אין מוזהרין על ממנום, דלא

אסרה תורה אלא רבית הבאה מלוה למלוה וכל היכא דאזרח רחמנא למלוה אזרח ללוה ולערב ולעדים ולסרסור וכר' ע"כ. הרי להדיא שגזוה"כ הוא דאין איסור רבית אלא היכא ששניהם מוזהרים, וא"כ גם בצבור כיון שהם אינן מוזהרין משום דהוי לדידהו פיקר'נ ממילא גם המלוה אינו עובר ואף שיש להתעקש ולחלק בין הדבקים שיש חילוק בין היכא שהותר מחמת שהוא קטן שאין איסור כלל ובין היכא שהותר מחמת פיקר'נ שהאיסור בעינו עומד אלא שהותר לעבור על איסור זה, מ"מ פשוט דברי הריטב"א לא משמע כן, אלא פשוטן של דבריו נראה דבעינן ששני הצדדים יעברו על איסור זה, וזה נכלל במה שאמרו חכמים לא אסרה תורה אלא רבית הבאה מלוה למלוה (1). ועוד נראה דע"כ יש לומר ששניהם דמו להדדי, דהנה בשיט"מ מסיק חז"ל ואע"ג דקטן אוכל נבילות ב"ד מצווין להפרישו, הא בשר שחוטות נינהו וכיון דיתמי נינהו ושרי להו מדאורייתא לית לן למיטר מדרבנן וכר' ולכאורה הדברים תמוהים אמאי הוי הכא יותר בשר שחוטות ואין בהם איסור כלל מכל איסורים שבתורה כגון נבילות ושבת דבי"ד מצווין להפרישו, ואילו הכא ברבית ליכא איסור כלל וכהתירא דמיה, ונראה לומר דשאני איסור רבית מכל איסור דעלמא דכאן הצמידה התורה במפורש איסור רבית עם מצוה אחרת והיינו עם "וחי אחיך עמך" ועי' תוס' כ"ו כיון שאין אתה מצווה להחיותו אינך מצווה להלוות לו בלא רבית, דלא קרינא ביה וחי אחיך עמך ע"כ וכיון שהם יתומיב קטנים שאינן מצווים במצות להחיות את אחיך ממילא ליכא גבי דידם איסור כלל, משא"כ בכל איסורין, שהאיסור עצמו משוי לגבי דידם כנבילה, ולפי"ז יצא שגם בסיקוח נפש אינו צריך לבא מטעם שפיקוח נפש דוחה כל התורה כולה כמו בכל איסורין דעלמא, אלא כיון שזה קשור עם מצות "וחי אחיך עמך", והכא שנותן לו חיים אין לך "וחי אחיך" גדול מזה, והוי הותר גמור (2) ואם כן נמצא

(1) חילוק זה אינו כ"כ מופרך ועיקש כהגדרת הרהמ"ח שליט"א, לפ"מ שנראה דעת הרמב"ם (רס"ב מה' שבת ועי"ש בגו"כ) שפיקר'נ פועל רק דחי' ולא הותרה בשבת ובכל המצוות, ואינו דומה לקטנים שאינם ב"ח כלל.

אלא שבעיקר נראה כונת הריטב"א שהכל נובע מהאיסור שעל המלוה, שהרי כבר אמרו בגמרא (ריש א"ג) שרבית חידוש הוא שיש איסור גם על הלוה. א"כ בזה י"ל שאיסור זה של הלוה (וה"ה הערב והעדים וכו') הוא מצד איסור של המלוה, שכיון שאסור למלוה לקבל הרבית חידשה תורה שאסור גם לתת, והוא כעין גדר לפנ"ע, שהטילה תורה באוסן מיוחד באיסור רבית. ולזה כתב הריטב"א שחידוש זה אינו אלא כשיש איסור למלוה, אבל לא כשמלוה מותר שוב אין גם איסור לתת. ומכאן שרק היתר של המלוה פועל היתר לגבי הלוה (והערב והעדים) כיון שכל הגורם לאיסורים הוא המלוה, אבל לא יתכן גם לריטב"א שהיתר הלוה יפעול היתר לגבי המלוה. ועי"כ לא מצינו אלא שיתומים מותרים להלוות ברבית אבל לא שמתרים ללוות ברבית. ולשון הריטב"א לא אסרה תורה אלא רבית הבאה מלוה למלוה יתבאר להלן בע"ה.

(2) אינו מובן. שאם הכונה שמשו"כ אין האיסור לגבי הלוה, הרי דין זה של "וחי אחיך עמך" לא ללוה נאמר אלא למלוה, ואם משו"כ אין איסור לגבי המלוה עצמו, ולפי"ז ליצ' לזה את עיקר חידושו של הריטב"א שהאיסורים של המלוה והלוה קשורים

דבגונא של פיקרין ליכא לאו כלל בדיוק כמו אצל יתומים קטנים ויש מקום לומר שכל שאין לגמרי לאו לגבי צד אחד אין הלאו גם לגבי הצד השני וכדברי הריטב"א הנ"ל.

ולפי"ו נראה לי ביתמי קטנים שהללו ברבית ואח"כ גדלו, וה"ה בצבור שלוו כסף ברבית מפני פיקרין, ואח"כ עברה הסכנה, מ"מ אין גם עכשיו איסור רבית כיון שבזמן ההלואה לא היה איסור כלל נשאר בחיובם גם עתה, וכמו שכתב הריטב"א בגוי שלוח מעות מישראל ברבית ונתגיר גובה את הקרן ואת הרבית שלא יאמרו בשביל מעותיו נתגיר וכתב הריטב"א ח"ל ולי נראה דאיסורן דרבנן בלחוד הוא כיון דחיוב הרבית הוא מזמן גזירתו ע"כ. ופירושו הואיל ואז היה מותר גמור, כמו כן הכא אם היה זה רק התר שבסכנה נפשות הותר לעבור על איסור רבית אז כשעברה הסכנה באיסורו עומד, אבל כיון שפרשנו שבפי"ו הוי התר גמור ולא חל כלל דין רבית יש מקום לומר דגם אחר כך לא חל איסור זה ועדיין צ"ע.

ג) ואולי יש מקום להתיר מטעם אחר, דהנה כתב הרשב"א בתשובותיו דמעוה של הקדש עניים מותר להלוותם בר"ק, דלא אסרה תורה אלא רבית הבאה מיד ליה למלוה, וכאן אין כאן מלוה שהרי אין להם בעלים ידועים, ואין לך עני שיכול להוציא חלקו מיד הגובר עכ"ל, וא"כ הכא במלוה ממשלתי ודאי דעדיפא מהקדש עניים ואין לה בעלים ידועים, ונמצא דאין הרבית באה מיד הלוה ליד המלוה, ועוד נראה דרשות הממשלה מחשב רשות ציבור יותר מאשר הקדש עניים, דהנה הרא"ש פליג וס"ל דהקדש עניים רעהו קרינן ביה, ועי' בביאור הגר"א, שמביא מהא דשמ"ק, "לשמור ולא לחלק", ואם איתא תיפוק ליה מרעהו ולא מהקדש. ונראה דסובר הרא"ש דכיון שזה שייך לכל עניים אין זה רשות נפרדת אלא כל

זל"ו), הרי ודאי יפלא אטו אם חברו נמצא בסק"נ והכסף זקוק לו להצלתו יפקע ממנו הציורי של "והי אחיך" שנאמר אפילו אם אין חברו נמצא במצוקה קשה מעין זה, ומ"מ מצוה אתה להחיותו עי"ז שלא תקח מאתו רבית ותעמד לו בשעת דחקו. יציבא בארעא וגזירא בשמי שמיא ?

ובעיקר פירוש דברי הריטב"א במש"כ שהוא בשר שחוטות נראה עפי"מ שכ' הרשב"א (שם בשט"מ לעיל מזה) ביתר ביאור, שהאפוטרומוס אינו נוטל רבית (כלומר לעצמו), והיתומים אינם חייבים במצות, גם הם עצמם אינם מלוים כדי שנאמר בי"ד מצוים להפרישם, אפילו לדברי האומר קטן אוכל גבלות בי"ד מצוים להפרישו. וכן אין זה בכלל מ"ש לא תאכלום לא תאכילום. לפי שהם אינם עושים בידים האיסור וכ"ו. והו"ו שכ' גם הריטב"א שבשר שחוטות הוא שבכה"ג שאינם מלוים בעצמם אין כאן לא אכילת גבילות ולא האכלת גבילות. ונראה שזאת גם כונת הריטב"א במש"כ לעיל מזה וגם אנו. אין אנו מוזהרים על ממונם וכ"ו כלומר שאין אנו מוזהרים מלהלוות ממונם בתור אפוטרומוס שלהם שכיון שאין הם עצמם לוקחים, אינו אסור שגם אנחנו נקח עבורם. שלא אסרה תורה אלא רבית הבאה מלוה למלוה" משא"כ כאן שזה בא ע"י מעשה האפוטרומוס. ואם כי גם דברי הרשב"א עצמם צריכים עוד ביאור בהגדרתם, מ"מ לענ"ד ברור שדברי הריטב"א הרשב"א עולים בקנה אחד.

הענייב שותפין בה, ושותפין איתא ברבית, ודעת הרשב"א היא דכיון שאין לך עני שיכול להוציא חלקו מיד הגובר, ולכן קליש זכותו בדבר זה וחוי בבחינת כסף שאינו יכול להוציאו בדינים, וזה מגרע זכות של יחידים והוי כאילו רשות נפרדת. (וכעין זה נחלקו רש"י והרמב"ן בפירוש ציבור מהו, דלרש"י בפ' ויקרא מבואר דאפילו יתנדבו כל ישראל כסף להביא קרבן אין זה אלא קרבן חשותפין ולא קרב, קרבן ציבור, ולהרמב"ן גם זה מקרי קרבן ציבור). מ"מ חכא בממשלה ודאי שדין ציבור יש לה וחוי רשות נפרדת ולא כשותפין הם. ועי' במח"א סי' ז' שדעתו נוטה לאיסור בממון של עניים מטעם כיון שממון זה חקדישוהו בעלים לעניים שאינם ידועים עדיין לא זכו בהם ענים זכיה גמורה ויכול לשאול על נדרו, וכיון שיכול לשאול על נדרו אין כאן זכיה לעניים וחוי ממון ידידה, ולכן פשוט בממשלה שאין שייך דבר זה הוי בעלים שאינם ידועין שאין בהם איסור רבית וכנ"ל.

ובר מן דין נראה פשוט שאין הממשלה עוברת על איסור רבית מטעם אחר, דתנה בכת"ס סי' קל"ב הביא מתשובת מהראנ"ח בממונים שלוו. כסף מנכרי ברבית ובנו בכסף זה בתים לתרוחת הצבור, דאין עליהם איסור רבית וחקהל חייב לשלם את הרבית שהתחילו הממונים לשלם, דכיון שחוציאו הכסף לבנין והבתים בנוים לפניתם, ונוסף על החוצאות שמשלמים בבית א"כ הר"ל כנושא ונותן באמונה שמעלה על חסירות שכר חמרים וכתפים יעו"ש באריכות, ולכך חכא שהממשלה מסתחת בכסף זה את הארץ, בונה בתים ומכשירה אדמות לישוב אנשים וכו' וכו', פשוט שהיא יכולה לחייב את הציבור לשלם שכר כתפין ולכלול את הרבית בכלל זה, ונראה דחכא עדיפא דגם לגבי המלוה ליכא איסור רבית משום דמבנה כללי של מדינה היא שבכללותה כולם שותפין הם בעבודת ההתפתחות וכל אחד תורם את חלקו בהקמתה וביסוסה, שחלק מהעם כובש שממות בעמל וסכנת נפשות וחשני מלוה לממשלה ובכספו הוא מאפשר לכובש להתנחל (שגם עם תשלום הרבית תועלת המלוה היא יותר גדולה מאשר הפרוטות רבית שמשלמים לו), והוי כשותפין שהתנו שמור לי היום ואשמור לך מחר עדור אתה היום ואני אנכש לך למחר דלא שייך כאן איסור רבית, ועי' בכת"ס ביר"ד סי' קל"ב כעין זה.

ד) ונראה לי עוד לומר; שאחרי שזוכה איה"ש לראות בביסוס מדינתנו ומשקנו הכלכלי ושטרות הכסף שיוצאו יהיה להם כיסוי בזהב או מטבע זר שיש לו כיסוי זהב, כמו שנהגות ממשלות אחרות, יתכן שלא יהיה שייך איסור רבית מטעם אחר, והוא דכל ענין „מלוה" הוא יהיה למעשה רק שם מושאל ואינו משקף את ההבנה שאנו רגילים להבין במושג מלוה, שהרי למעשה הזהב של המטבע נמצא בסדרון הממשלה שכל אחד שיש לו שטר הוא זכאי לגבות סכום זהב מהממשלה, ובכן מה פירוש הלואה, בע"כ, שכיון שיש מכסה ידועה של שטרות שאפשר להוציא לפי מכסת הזהב השמור אצל הממשלה, ומי שמוסר שטרות לממשלה הרי הוא כאילו מותר את זכותו על גבית הזהב או כמו ששורף את השטר שהממשלה יכולה להדפיס אחרים במקומם, רק כשמוסר שטר מוכן אין צורך בהדפסה חדשה אבל למעשה אין זה אלא ויתור לממשלה שלא יגבו הזהב, ועיי"כ היא יכולה להוציא מטבעות ושטרות אחרים ואין זה הלואה שיש בה איסור רבית, ואפילו לדעת הפוסקים שגם בשטרות אלו יש איסור רבית עי' בכת"ס סי' קל"א,

היינו דוקא בין אדם לחבירו שהשטר לעצמו ערך כסף לו מכיון שאינו יכול להחזיק אחר במקומו ולגבי ידידה הוי כמטבע של ממש, אבל לגבי הממשלה שבשבילה רק חשוב ערך הזהב שנמצא ברשותה, לדידה השטר שנותנים לה הוי רק כויתור ולא כתלואה של ממש, והיות שגם הזהב המופקד בממשלה לפי חשבון השטרות אין זה נקרא שכל אחד כבר יש לו זכיה בו אלא דין גביה שיכול לגבות זהב, מפני שהממשלה התחייבה לשלם בזהב תמורת שטר, נמצא שאין זה נקרא שהוא מלוח את הזהב העומד לרשותו, מאחר שאינו קנוי לו, ולכן נראה דבגונא דא לא שייך איסור רבית. ³

3) לענין, מאחר שברור שהכיסוי (אגב, אף פעם — לא מלא) השמור באוצר הממשלה אינו קנוי לבעלי שטרות הכסף וכמש"כ הרהמ"ח שליט"א, הרי בהכרח שרכוש זה הוא של הממשלה (שהרי אינו הסקר), ובעלי שטרות הכסף אינם אלא מלוים לממשלה, (אלא שהיא הלואה נגד ערבות מסוימת של הנכסים בעלי הערך הנמצאים תחת יד האוצר הממשלתי). והלואה זו היא בלי רבית, כמובן מאליו, וכשהממשלה נזקקת לתלואה ברבית, היינו שיש לה צורך להקטין את אחוז הכיסוי השמור לעומת הכסף שהיא זקוקה לו. נמצא שבוז הוסכים את התלואה שהיתה עד עכשו הלואה בלי רבית לתלואה ברבית מכאן ולהבא, וזוהי רבית דאורייתא. העורך